

2. IM 2001, München 14, 15 en 16 september

Simon van der Salm

september 2001

Abstract: This article gives a review on the very successful international september meeting of slide collectors and collectors of calculating machines, held in the Deutsches Museum in München. During the meeting a number of important interesting readings was delivered about detail research in the history of mathematics, calculating devices and slide rules. A book about the history of the Nestler company, the Nestler family and the production of their slide rules, published by Guus Craenen, result of years of intensive research, was presented during the meeting.

Key words: IM 2001

Op 14, 15 en 16 september organiseerde de Duitse kring van verzamelaars van rekenlinialen het *7. Internationales Treffen für Rechenschieber- und Rechenmachinensammler* in het Deutsches Museum in München.

Aankomst op vrijdag

Het begon al vroeg op vrijdag 14 september: om 09.00 uur stonden schoolklassen gereed om zich te laten onderwijzen in het rekenen met rekenlinialen. De organisatoren hadden ervoor gezorgd dat historie van de rekenliniaal en mechanische rekenmachines naadloos aansloot op de belevingswereld van de jongeren met hun personal computers en elektronische calculators. De rekenstaafjes van Napier werden gebruikt om duidelijk te maken dat automatisch rekenen helemaal niet hoeft te betekenen dat rekenen met moderne elektronische chips moet plaatsvinden.

De gehele dag stroomden deelnemers aan de IM 2001 binnen in de bibliotheek van het Deutsches Museum. Zij kregen pas bij binnenkomst de fraaie proceedings uitgereikt omdat het organiserende comité het zonde had gevonden om het inschrijfgeld aan exorbitante porto te besteden. Naast de mooie uitvoering is het afwijkende formaat van de proceedings opvallend.

De deelnemers aan de IM 2001 hadden gedurende drie dagen vrij toegang tot het museum. Het Deutsches Museum hoort werkelijk tot de mooiste in Europa met uitzonderlijk fraaie verzamelingen op bijna ieder gebied van de natuurwetenschap.

Helaas was er tijdens de IM 2001 niet voldoende tijd om al dat interessante materiaal te kunnen bekijken, zodat iedere deelnemer uitsluitend een klein deel van de collectie heeft kunnen bewonderen.

De swapmarkt

Na de middagpauze werd de swapmarkt opgebouwd in dezelfde ruimte waarin de daarop volgende dagen vele interessante lezingen zouden worden gegeven. Gedurende de middag konden de deelnemers aan de IM 2001 rekenlinialen verhandelen en kopen.

Om halftwee verzamelden zich de Europese verzamelaars van rekenlinialen en rekenmachines. Voor velen van ons was het een ontmoeting met oude vrienden. Als gevolg van de terroristische aanvallen op New York en Washington een paar dagen tevoren konden onze Amerikaanse verzamelaarvrienden niet naar Europa reizen. Zover ik weet kon niemand van hen deelnemen aan de IM 2001. Europese en Amerikaanse vrienden, die elkaar jaarlijks zien tijdens de internationale meeting, misten elkaar.

In de conferentiezaal was een kleine expositie van rekenlinialen en aanverwante zaken, zoals rekenstaafjes van Napier en eenvoudige addeermachines, te bewonderen. Guus Craenen toonde een representatieve steekproef uit zijn verzameling Nestler-linialen. Zondag zou Guus een buitengewoon interessante lezing geven over de familie Nestler en bovendien zijn boek, resultaat van jarenlang onderzoek, presenteren.

Vrijdagavond werd er gezamenlijk gegeten in de Maximilianstüberl-Hofbräukellers.

Interessante lezingen op zaterdag

Zaterdagmorgen begonnen de lezingen prompt om 09.00 uur. Hartmut Petzold was dit jaar de congresvoorzitter die met Duitse nauwkeurigheid het verloop van het congres leidde. Voor hen die in de geschiedenis van de rekenkunde geïnteresseerd zijn was de eerste lezing over Michael

IM 2001

7. Internationales Treffen für
Rechenschieber- und Rechenmaschinensammler
unterstützt durch die Oughtred Society

DEUTSCHES MUSEUM, MÜNCHEN
14. - 16. September 2001

Freitag, 14. September 2001

Kommunikations- und Medientag

9.00 - 12.30
Schüler treffen Sammler

Die Bedeutung des Rechenschiebers und der
Rechenmaschine für die Entwicklung des modernen PC.

-Pädagogische Stationen: Einführung in das Stabrechnen
in Zeiten des Taschenrechners
Jörn Lütjens, Peter Holland
-Die Rechenstäbe von Neper als Innovation
Stephan Weiss

12.30 - 13.30
Pause / Aufbau der Sammlerbörse

13.30 - 17.00
Sammlerbörse, Erfahrungsaustausch

19.00
Abendessen im Maximilianstüberl des Hofbräukellers

Stifel (1487 -1567), verzorgd door Menso Folkerts, een ogen-opener: meer dan een halve eeuw voor de uitvinding van de logaritmen en de rekenliniaal werd er al intensief nagedacht over de rekenkunde die uiteindelijk tot de uitvinding van de rekenliniaal zouden leiden. Terecht noemt Menso Folkerts Michael Stifel "Vorbereiter der Logarithmen und des Rechenschiebers".

Na de ochtendpauze zou Ivo Schneider een lezing geven over de *Proportionalzirkel*, in het Nederlands de sector, als analoge calculator met veelzijdige toepassingen. Door ziekte was Ivo verhinderd Zijn buitengewoon interessante lezing is gelukkig te vinden in de proceedings. Dit artikel is een must voor iedereen die geïnteresseerd is in de werking van de sector.

Samstag, 15. September 2001
Vorträge
9.00 - 9.15 Begrüßung und Moderation Deutsches Museum / Dr. Hartmut Petzold
9.15 - 10.00 Michael Stifel (1487 – 1567) Prof. Dr. Menso Folkerts
10.00 - 10.45 Nepers Rechenstäbe und spätere Ausführungen Stephan Weiss
10.45 - 11.15 Pause
11.15 - 12.00 Der Proportionalzirkel als Analogrechengerät und Vielzweckinstrument Prof. Dr. Ivo Schneider
12.00 - 13.30 Mittagessen
13.30 - 14.15 Amerikanische Kleinaddierer - Bonham, Hook, Pangborn Dr. Robert K. Otnes
14.15 - 15.00 Rechenmaschinen mit kreisförmiger Anordnung der Zählwerke Prof. Dr. Erhard Anthes
15.00 - 15.30 Pause
15.30 - 16.15 ARISTO - Rechenstabfertigung in Bayern Irene Dennert
16.15 - 17.00 Beispiele der unterschiedlichen Ausführung von LL - Skalen Eugene Paulin
20.00 Bayrisches Dinner in der Alten Käferei des Ratskellers, Marienplatz Tischrede: "Die Komödie der Irrungen im Wettstreit der Kryptologen" Prof. Dr. Friedrich L. Bauer

De lezing van Ivo werd vervangen door een lezing over de Aristo Aviajet door *Werner Heinzerling*. Jammer genoeg komt deze bijdrage niet voor in de proceedings van de Duitse proceedings. De Aviajet is een bepaald type flight computer. Vorig jaar schreef Captain Jan Schipper een artikel over zulke flight computers in de proceedings van de IM 2000. Geïnteresseerde lezers wordt hierbij naar die proceedings verwezen.

Na de lunch zou Bob Otnes een lezing geven over bepaalde kleine Amerikaanse optelmachines, maar Bob had niet van de USA naar Europa kunnen reizen. Zijn lezing werd daarom verzorgd door Otto van Poelje. In de korte tijd die Otto zich had kunnen voorbereiden was hij toch al zo deskundig geworden, dat er uiteindelijk een uitstekende lezing werd gegeven. Otto schreef de vragen op die bij de deelnemers tijdens de lezing waren opgekomen en telefoneerde vervolgens naar Bob Otnes in Amerika om te informeren naar het antwoord. Doordat de mobiele telefoon bij de microfoon gehouden moest worden, klonk de stem van Bob een beetje krakerig, maar het was niettemin een genoeg de stem van de president van de Oughtred Society te horen.

Irene Dennert hield een lezing over de productie van rekenlinialen door Aristo in Beieren. Mevrouw Dennert heeft deze productie persoonlijk meegemaakt. Op een, eigenzinnige en temperamentvolle wijze vertelde zij over Aristo en haar persoonlijke herinneringen die met dat bedrijf verbonden zijn.

De organisatie van de IM 2001 had nogal wat te verduren: ook de lezing van Eugene Paulin over dubbellog-schalen kon wegens ziekte van de referent niet doorgaan. Daarom werd de lezing van Friedrich Bauer, gepensioneerd hoogleraar wiskunde en informatica aan de Technischen

Universität München, over kriptologische machines verschoven van de avond naar de middag. Een ieder die geïnteresseerd is in de *enigma-machine* kreeg hier in een onna volgbare lezing te horen hoe zelfs de fraaiste techniek niet in staat is om "menselijke domheid" te compenseren.

Voor rekenlinalenverzamelaars waren er ook hoogst opmerkelijke dingen te horen en te zien. Doordat de organisatie besloten had het congres ook voor verzamelaars van rekenmachines te organiseren, konden de rekenlinalenverzamelaars kennismaken met apparaten die gewoonlijk buiten hun gezichtsveld vallen. Erhard Anthes hield een lezing over *Rechenmaschinen mit Kreisvörmiger anordnung der Zählwerke*.

De dag werd afgesloten met een uitgebreid Beiers diner in der Alten Kuferei des Ratkellers.

Zondag geen rustdag voor de rekenlinalenverzamelaar

Geen rustdag voor de congresdeelnemers: al om 09.00 uur werden zij in de bibliotheek van het Deutsches Museum verwacht voor een aantal kleinere lezingen in de categorie *Mein besonderes Stück*.

Aan de orde kwamen:

- a. een tachymetrische rekenliniaal van Fromme, door Jörn Lütjens;
- b. een rekenliniaal van buxushout ontworpen door Franz Rettenbacher, door Irene Dennert;
- c. de Faber-Castell-liniaal #371, systeem Torda, door Brian Lloyd;
- d. de chemieliniaal van William Hyde Wollaston uit de verzameling van het Deutsches Museum, door ??????????
- e. de Euclides-rekenshijf van Burger, door Georg Schreiber;
- f. de Taschenuhrrechner mit Uhrenfunktion uit de verzameling van Heinz Joss;

- g. een 7-cijferige optelmachine van een onbekende constructeur, door Franz Meyer;

Sonntag, 16. September 2001

9.00 - 9.15 Begrüßung Klaus Kühn

9.15 - 11.15 "Mein besonderes Stück"

-Tachymetrischer RS von Fromme, Wien Jörn Lütjens

-Rechenstab aus Buchsbaum von Franz Rettenbacher, Bad Ischl Irene -Dennert

-Handgefertigter Rechenschieber von Keuffel & Esser Robert K. Otnes

-A.W.Faber Castell # 371, System Torda Brian B. Lloyd

-"Binäre...?" Rechenscheibe Achim Behr

-Rechenscheibe "EUKLID", Hersteller: Burger GmbH, München Georg Schreiber

-Meyrat & Perdrizet, Taschenuhrrechner mit Uhrenfunktion Heinz Joss

-Unbekannte Additionsmaschine mit 7 Eingabestellen Franz Meyer

-Originalgetreuer Nachbau der Rechenmaschine von Philipp Matthäus Hahn aus dem Jahre 1770/1774 -Jan Meyer

11.15 - 12.00 Albert Nestler:

Qualität und Innovation Guus Craenen

12.00 - 12.30 Zusammenfassung und Abschluss Klaus Kühn

Hartmut Petzold

- h. een replica van de rekenmachine van Hahn, door Jan Meyer;
Het bijzondere was dat hij zelf zo'n machine gebouwd heeft: een uitzonderlijk fraai stuk
handwerk dat ook iedere rekenlinialenverzamelaar kon waarderen.

Hoogtepunt was de laatste lezing van de zondag, verzorgd door Guus Craenen, lid van de Nederlandse Kring. Guus presenteerde tegelijkertijd zijn boek over de familie Nestler, de Nestlerfabriek in Lahr en de rekenlinialen die daar geproduceerd werden. Zover ik weet is het boek van Guus het eerste boek dat zo uitgebreid over Nestler bericht. Dit boek mag niet ontbreken in de bibliotheek van de verzamelaar van rekenlinialen. In deze MIR kunt u een bespreking van Guus' boek vinden.

Om circa 13.00 uur werd de IM 2001 afgesloten door Klaus Kühn en Hartmut Petzhold.

Conclusie

De IM 2001 is succesvol verlopen. Veel Europese verzamelaars van rekenlinialen en rekenmachines hadden er een langdurige reis voor over om aan de meeting deel te nemen. Jammer was dat geen van onze Amerikaanse vrienden, als gevolg van de gebeurtenissen op 11 september, de IM 2001 kon bezoeken. De organisatie was *gründlich* georganiseerd. De kwaliteit van de website van het organiserende comité en al het drukwerk getuigen van een enorme inzet en financiële mogelijkheden.

De locatie, het Deutsches Museum in München op een eiland in de rivier de Isar, was prachtig.

Zeer fraai verzorgd is de proceedings van deze meeting. Ook deze proceedings zal naar mijn mening een gewild verzamelaarobject worden.

Opvallend waren het zeer hoge niveau van de lezingen die tijdens het congres gehouden werden en de uitstekende expertise van de referenten.

Hartmut Petzhold zei tijdens de meeting: "Beroepswetenschappers hebben meestal maar een zeer beperkte tijd beschikbaar voor een onderzoek met een bepaald onderwerp. Daardoor kunnen ze alleen de geschiedenis van rekenmiddelen in grote lijnen schetsen. Voor hoogwaardig detailonderzoek ontbreken vaak geld en tijd. Daarom is de bijdrage van amateurswetenschappers en van beroepswetenschappers die in hun vrije tijd onderzoek doen dat zonder hen niet zou worden gedaan, zo belangrijk. Zij hebben vaak jaren de tijd om zeer gedetailleerd onderzoek te doen en zij vullen daardoor het werk van de beroepswetenschappers op een zeer waardevolle wijze aan".